

Gaapsnazen in sperwerbroedterritoria *Accipiter nisus*: vreemdgangers, gelukzoekers, of polygamisten?

Johan Bos

Je kunt populaties van roofvogels onderzoeken door bijvoorbeeld systematische tellingen in de winter uit te voeren, nesten in kaart te brengen, of broedbiologische gegevens te verzamelen zoals legbegin, legselgrootte en broedsucces. Maar het is misschien nog wel spannender om binnen een roofvogelpopulatie gedrag van individuen en interacties tussen soortgenoten te bestuderen om zo hun complexe sociale systeem te ontrafelen. Spannend, omdat we nog weinig weten van individuele keuzes die gemaakt worden door roofvogels binnen een populatie. Van het klassieke ringen van nestjongen hebben we al veel kennis verzameld over dispersie, doodsoorzaak en levensverwachting (Bijlsma 2015). Maar we weten eigenlijk nog bitter weinig over paarformatie, partnerkeuze, partnertrouw, vervanging van partners, en hoe en waar partners gekozen worden. Evenzo ontbreekt kennis over nestplaatskeuze, nestplaatstrouw, en waarom en door wie (man of vrouw) een bepaalde locatie wordt gekozen. Bovendien vormen de niet-broedvogels (de zogenaamde surplus-populatie) een groot mysterie: hoeveel en welke individuen nemen niet deel aan de voortplanting, is er een mannen- of vrouwenoverschot, zijn surplus-vogels territoriaal of zwerven ze rond (de zogenaamde *floater*s)?

Het beantwoorden van dit soort sociaal-ecologische vragen biedt enorme uitdagingen: het vereist een manier om roofvogels individueel herkenbaar te maken en een manier om de trefkans van een waarneming van een individueel herkenbare roofvogel zo groot mogelijk te maken, uiteraard het liefst met geen of geringe invloed op hun gedrag. Sinds 2020 ben ik bezig in mijn onderzoeksgebied Sperwers individueel herkenbaar te maken door ze (a) uit te rusten met makkelijk afleesbare gecodeerde kleurringen en (b) actief op potentiële broedplaatsen (zowel in de winter als in de zomer) gedragswaarnemingen te verzamelen met behulp van cameravallen. Door deze individuele herkenbaarheid ontpoppen zich situaties die voorheen niet opvielen en kunnen daarom een steentje bijdragen aan de sociaal-ecologische kennis van de Sperwer.

Afgelopen broedseizoen zag ik op meerdere nestlocaties niet twee maar *drie* verschillende volwassen Sperwers in de broedperiode. Wat was hier aan de hand? Bigamie, overspel, rivaliteit? Een interpretatie van de verzamelde camerabeelden zal ik in dit artikel beschrijven, maar eerst is het zaak het aanleggen en aflezen van kleurringen bij sperwers in mijn onderzoeksgebied nader uit te leggen.

Methodiek

De gebruikte werkwijze bestaat uit twee cruciale componenten: (1) het etiketteren van zoveel mogelijk individuen zodat ze uniek te identificeren zijn; (2) het registreren van individuen en hun gedrag op broedlocaties. Voor de Sperwer in mijn onderzoeksgebied

de provincie Groningen en de kop van Drenthe is dit als volgt geïmplementeerd:

- (1) In de periode 2020-2024 zijn er zoveel mogelijk nestjonge Sperwers met kleurringen geringd. De kleurringen zijn geel met drie zwarte letters. Ze zijn daarom wel vergelijkbaar met een Nederlandse kentekenplaat die de overheid gebruikt om automobilisten in de gaten te houden; een kleurring is eigenlijk ook een soort nummerbordje dat de roofvogelonderzoeker een handvat geeft om een individuele Sperwer te volgen. Meer dan 900 nestjonge Sperwers zijn in de genoemde periode uitgerust met zo'n kleurring die makkelijk afleesbaar is met verrekijker, telescoop, cameraval, of telelens. Het voordeel van het ringen van nestjongen is dat bij een terugmelding de exacte leeftijd en geboorteplaats bekend is. Het nadeel is dat veel jonge Sperwers al vroeg de dood vinden, soms al op het nest door predatie van Havik of marter.
- (2) Op bekende broedlocaties wordt een cameraval geplaatst om ge(kleur)ringde Sperwers te registreren. Vrijwel alle broedende sperwerparen hanteren een vaste plukplaats in de buurt van het nest waar het mannetje de prooi brengt en de vrouw deze overneemt, en de prooi wordt verorberd of geplukt om aan de jongen te voeren. De Sperwer is bovendien makkelijk te manipuleren: het plaatsen van een armdikke horizontale stok (de zogenaamde 'zitstok', zie Bos *et al.* 2021) op een geschikte plaats in de buurt van het nest wordt vrijwel altijd verkozen tot ideale rust-, pluk- en prooiovergave-plaats, en dat is dan de optimale locatie voor een cameraval. In de laatste drie jaren zijn er zo ieder seizoen tientallen broedparen gevolgd en in beeld gebracht (48 in 2025). Aanvullend worden bij reguliere nestcontroles foto's gemaakt van alarmerende adulte Sperwers.

Van die bijna duizend geringde nestjongen (met trouwens een behoorlijk mannenoverschot, de man/vrouw ratio is 1.22, dus voor elke 100 vrouwen zijn er 122 mannen) zullen er waarschijnlijk niet meer dan zo'n tien procent weer als broedvogel in het onderzoeksgebied ontdekt worden, dus daar moet je het mee doen. Desalniettemin zijn zulke terugmeldingen een bron van nieuwe inzichten in het sociaal-ecologische gedrag van de Sperwer. Neem nou de gaapsnazen die op de broedplaatsen verschijnen. Wat doen ze daar in hemelsnaam? En wat is een gaapsnaas?

Resultaten

Een *gaapsnaas* is een bezoeker van een bezette broedlocatie, maar niet één van de lokale broedvogels (geen *lokal*o), een nieuwsgierige snuiter dus. Wat voeren die gaapsnazen in hun schild? Zijn het incidentele of stelselmatige bezoeken? Zijn het vooral mannen of vrouwen? Het boeiende van de cameravallen is dat ze kunnen helpen dit soort vragen te beantwoorden omdat ze niet alleen gaapsnazen registreren, maar ook beelden maken die hun gedrag en interactie met soortgenoten tonen. Afgelopen seizoen waren er vijf duidelijke gevallen van sperwergaapsnazerij in mijn onderzoeksgebied die ik vaststelde door de kleurringen die werden gedragen door één of meer pro-

tagonisten in de kluchten. Ik zal ze hieronder summier documenteren, waarbij eerst de nestlocatie en broedbiologische gegevens (zover bekend) worden vermeld. De unieke inscriptie van de kleurring wordt in drie hoofdletters geschreven en de leeftijd van de vogels in kalenderjaren (kj).

Yde (Drenthe), 2025: nest in fijnspar, legbegin 28 april, 6 eieren, 2 jongen (succesvol), broedlocatie bezet in 2023 en 2024 met man BAT. Cameraval van 13 april tot 4 mei bij nest. Op 17 maart 2025 wordt een ongeringde >2kj sperwerman naast de nestboom van 2024 gezien (Fotopaar 1). Wat een verrassing, is *Batman* vervangen? Nee hoor! Want op 1 mei verschijnt 5kj BAT op de cameraval en blijkt gewoon weer van de partij te zijn. De ongeringde man blijkt dus gewoon een gaapsnaas geweest te zijn. Allemachtig!

Fotopaar 1. Twee verschillende mannen op broedlocatie Yde in 2025. Links ongeringde gaapsnaas op 17 maart. Rechts geringde man BAT (lokalo) op 25 juni. Foto's: Erik Bazuin. *Two different males at the same nesting site near Yde in 2025. Left an unringed visitor on 17 March, right the ringed local male on 25 June.*

Garmerwolde (Groningen), 2025: nest in een eenstijlige meidoorn, legbegin 26 april, 5 jongen (succesvol), broedlocatie ook bezet in 2024. Cameraval bij geplaatste zitstok van 1 maart tot 13 april. De cameraval laat al op 11 maart 2025 een ongeringde >2kj man zien. En op 12 maart zit de man naast vrouw FOD (Fotopaar 2). Geweldig! FOD is een 6kj vrouw en al een paar keer in de buurt gezien en afgelezen maar nog nooit bij een nest. Maar een verdere verrassing ontketent zich. Op 13 maart verschijnt 3kj vrouw VUJ, en zij is daarna regelmatig op de cameravalbeelden te zien, zelfs 14 keer parend met de man. FOD is in totaal op drie dagen langs geweest (12 maart, 13 maart, 20 maart). Maar dit is nog niet alles! FOD is later als broedvogel in het Edonbos (2.0 km verderop) vastgelegd op de cameraval aldaar. Asjemenou!

Fotopaar 2. Twee verschillende vrouwen op broedlocatie Garmerwolde in 2025. Links man samen met gaapsnaas vrouw FOD, rechts vrouw VUJ, de lokale. *Two different females at same breeding site near Garmerwolde in 2025. Left the male with visiting female FOD, right the local female VUJ.*

Doorsnee (Groningen), 2025: nest in een zoete kers, legbegin 19 april, 6 eieren, 5 jongen (succesvol), ook bezet in 2024. Cameraval geplaatst bij aangebrachte zitstok van 4 tot 18 mei. Op 4 mei komt mannetje LAK op de cameraval (Fotopaar 3). Prachtig, want LAK had een nest in 2024 zo'n 1.2 km verderop in het Heeresveld en dit territorium was in 2025 niet bezet. LAK verschijnt ook nog op 6, 8 en 9 mei, maar vanaf 10 mei is alleen nog een ongeringde >2kj man te zien. LAK bleek een loepzuivere gaapsnaas, want wat was het geval? Hij had zijn eigen nestje in een bosje 2.2 km verderop (legbegin 23 april, 5 jongen) en 950 meter van territorium Heeresveld. Sapperloot!

Fotopaar 3. Twee verschillende sperwer mannen op broedlocatie Doorsnee in 2025. Links gaapsnaas LAK, rechts de ongeringde lokale. *Two different males at the same breeding site in 2025. Left visiting male LAK, right the unringed local male.*

Dennenoord (Drenthe), 2025: nest in fijnspar, legbegin 6 mei, 4 eieren, 4 jongen (succesvol), broedlocatie bekend sinds 2022 maar niet bezet in 2024. Cameraval in plukboom geplaatst van 4 tot 26 mei. Op 6 mei 2025 verschijnt een ongeringde >2kj man in beeld met een prooi. Op 7 mei is er dan plotsklaps 3kj man MER, zonder prooi! Op 8 mei is de ongeringde man weer te zien met prooi. Op 9 mei probeert MER te paren met de ongeringde >2kj vrouw maar ze is hier niet van gediend. Later die dag laat de ongeringde man zich ook weer zien. Op 10 mei verschijnt MER nog een (laatste) keer, en weer zonder prooi (Fotopaar 4). De ongeringde man is veel vaker in beeld en dikwijls met een prooi. Conclusie: MER is de gaapsnaas. Nondeju!

Fotopaar 4. Twee verschillende mannetjes sperwer op broedlocatie Dennenoord in 2025. Links gaapsnaas MER, rechts de lokalo's. *Two different males at breeding site Dennenoord in 2025. Left visiting MER, right the local breeding birds.*

Uithuizermeeden (Groningen), 2025: nest in een berk, legbegin 19 april, 5 eieren, 4 jongen (succesvol). Cameraval bij nest geplaatst van 3 mei tot 7 juni. Nestlocatie voor het eerst bekend in 2025 (maar getuige een oud nest al eerder bezet) met een 4kj man LEW en een ongeringde >2kj vrouw. Op 4 mei om 08:56 verschijnt een ongeringde >2kj man op het nest met het broedende vrouwtje en maakt aanstalten om met haar te paren: een gaapsnaas van de buitencategorie! Het is onduidelijk of de daad daadwerkelijk wordt uitgevoerd (de beelden laten dit niet zien, ik vermoed van niet), maar ze zitten wel even samen op het nest (Fotopaar 5). Even later, om 09:51, verschijnt ook lokalo LEW even op het nest. Op 11 mei om 09:29 herhaalt zich deze situatie: een ongeringde >2kj man bezoekt het nest met het broedende vrouwtje; later die dag verschijnt LEW op het nest. Jemig de pemig!

Fotopaar 5. Twee verschillende mannen op sperwernest Uithuizermeeden in 2025. Links ongeringde man (gaapsnaas) samen met de lokale vrouw, rechts man LEW, de lokalo. *Two different males at the nest in Uithuizermeeden in 2025. Left visiting unringed male together with the local female, right local male LEW.*

Discussie

Polygamie zou een verklaring kunnen zijn van de observaties van drie volwassen vogels in de buurt van het nest, maar dit is niet aannemelijk. In twee van de vijf gevallen weten we zeker dat de gaapsnaas al een eigen nest had (man bij Doorsnee) of kreeg

(vrouw bij Garmerwolde). Voor de andere drie gevallen is polygamie denk ik uit te sluiten gezien het gedrag en lage bezoekfrequentie van de gaapsnaas op de camera-beelden en het ontbreken van een derde vogel tijdens reguliere nestcontroles. Bigamie komt wel eens voor bij Sperwer (Bos & van Kooten 1993) maar in de periode 2014-2025 (meer dan 900 nesten) heb ik het in mijn onderzoeksgebied nooit vastgesteld of verdenking daarop gehad (Bos 2022).

Het valt verder op dat het merendeel van de gaapsnazen man is. Een kleine steekproef – jazeke – maar ook in 2024 had ik in twee territoria (Esserveld en Midlaren) mannelijke gaapsnazen. Of dit een gevolg is van het mannenoverschot dat we bij nestjongen zien weet ik niet. Met de huidige stand van terugmeldingen worden als nestjonge geringde vrouwen redelijk wat vaker terug gezien op broedplaatsen dan mannen. Dat is merkwaardig, want de trefkans op man en vrouw met de cameraval is bijna gelijk (Bos *et al.* 2021). In ieder geval is de man-vrouw verhouding het tegenovergestelde van wat Ian Newton (met radio-zenders) en Michael McGrady (met gekleurde wingtags) waarnamen bij Schotse Sperwers, waar het vooral vrouwen waren die andere territoria bezochten in de pre-broedfase (Newton 1986, McGrady 1991). Dit is op zijn minst gezegd merkwaardig, maar kan te maken hebben dat er in het Schotse onderzoek relatief weinig mannen individueel herkenbaar waren en misschien niet zodanig als gaapsnaas zijn herkend. Christian Rutz nam bij buitenechtelijk bezoeken van Havik *Accipiter gentilis* in Hamburg/Duitsland ook waar dat vooral mannen aan deze uitstapjes deelnamen (Rutz 2005).

Hoewel ik niet met zekerheid buitenechtelijke paringen heb waargenomen op de camerabeelden kan vreemdgaan zeker een belangrijk motief zijn voor een gaapsnaas. Mannen die buiten de deur snoepen vergroten zo hun reproductief succes; vrouwen verlagen het risico dat ze met een onvruchtbare man een broedpoging ondernemen. Door middel van DNA-onderzoek kan vaderschap tussen broers en zussen worden getest en bij sommige vogelsoorten (vooral zangvogels) is buitenechtelijke vaderschap zeker geen uitzondering (Kraaijeveld & Kraaijeveld-Smit 2001). Bij roofvogels is dit vastgesteld bij Sperwer (McGrady 1991, bij 2 van de 10 families waar het DNA onderzocht werd), Coopers Sperwer *Astur cooperii* (Rosenfield *et al.* 2015, in 15 van 44 broedsels), Kleine Torenvalk *Falco naumanni* (Costanzo *et al.* 2020, bij 5 van 17 broedsels) en Prairiebuizerd *Buteo swainsoni* (Briggs & Collopi 2012, bij 2 van 27 nesten). Rutz (2005) nam buitenechtelijke copulaties bij Havik waar maar zonder vast te stellen of dit ook leidde tot buitenechtelijk vaderschap. McGrady (1991) stelde in Schotland buitenechtelijke paringen vast bij Sperwers (13% van alle geobserveerde copulaties) en in alle gevallen waren dit vrouwen die buurterritoria opzochten.

Conclusie

Wat leren we hier nu van? Ten eerste dat gaapsnaasgedrag vaker voorkomt bij de Sperwer dan je misschien zou denken en dat Sperwers tot op zekere hoogte elkaars nesten kennen. In 2025 zijn bij pakweg één op de vijf nesten waar cameravallen waren geplaatst gaapsnazen waargenomen. Is dat veel? Misschien niet, maar de werkelijke ratio ligt waarschijnlijk een stuk hoger. Ook al zijn er individuele verschillen in verenkleed

tussen adulte Sperwers, deze zijn vaak subtiel en niet eenvoudig te zien op camerabeelden. Zonder kleurring zouden mij de gaapsnazen niet eens zijn opgevallen. Daar komt nog bij dat een gaapsnaas voor de camera moet verschijnen om hem te registreren, en omdat er meer nesten dan camera's zijn kunnen niet alle broedlocaties de klok rond voor langere tijd bewaakt worden.

De vijf gevallen in deze bijdrage vormen een te kleine steekproef om grote conclusies aan te verbinden. Maar ze laten wel zien dat de combinatie kleurringen en systematisch aflezen meerwaarde heeft en een nieuwe kijk geeft in het sociale leven binnen een sperwerpopulatie. En dat niet alleen. Een Sperwer in een nestbos kan zo maar een gaapsnaas zijn en ten onrechte door een nietsvermoedende roofvogelonderzoeker als lokalo worden bestempeld. Ook een enkele ruipen die je vindt kan van een gaapsnaas afkomstig zijn. Het is dus raadzaam dat je op je qui-vive bent als je met Sperwers te doen hebt.

De observaties met de cameravallen roepen veel nieuwe onderzoeksvragen op. Zijn het vooral mannen of vrouwen die aan gaapsnazerij doen? Zijn dit broedvogels of behoren ze tot de surplus-populatie? Hoe vaak komen buitenechtelijke escapades voor? Komen deze minder vaak voor bij productieve territoria (een man die snel een prooi vangt heeft meer tijd om zijn vrouw te bewaken)? Niet al deze vragen kunnen we volledig met cameravallen beantwoorden maar iedere observatie van een gaapsnaas geeft ons een klein beetje meer inzicht in het sociale leven van de Sperwer.

Summary

Bos J. 2025. Conspecifics visiting territories of Sparrowhawks *Accipiter nisus*: attempting extra-pair copulations, exploring or polygamous birds? De Takkeling 33: 210-217.

During a study of Sparrowhawks in the northern Netherlands almost 1000 fledglings had been colour-ringed in 2020-2024 and simultaneously trap cameras were employed at and near nesting sites to individually track Sparrowhawks and unravel their behavioural ecology. In 2025 at least five cases of extra birds at 48 examined nest sites were proven: four times a >2 calendar-year male and once a 6 calendar-year female. The latter turned out to have a successful nest 2.0 km away from the visited nest. Of the visiting males, one was found as a successful breeding bird at a nest 2.2 km away from the visited nest. Another visiting male was seen to attempt to copulate with the resident female (but outcome unknown). The preponderance of males among the visitors at nests (two more cases in 2024 also involved males) might allude to the biased sex ratio among nestlings in this local population in Groningen/Drenthe (male/female ratio = 1.22:1.0). The occurrence of extra birds at nests may involve attempts at extra-pair copulations, rather than bigamy which was neither detected nor assumed among >900 nests in 2014-2025. Whatever the case, it should be borne in mind that moulted feathers collected at nest sites not necessarily belong to the local breeding birds.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 2015. Handleiding veldonderzoek Roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Bos J. 2022. De Sperwer als broedvogel in Groningen. *De Grauwe Gors* 49: 20-25.
- Bos J., Bazuin E. & Westerhof S. 2021. Een nieuwe methode om de Sperwer *Accipiter nisus* beter in beeld te krijgen. *De Takkeling* 29: 135–140.
- Bos J. & van Kooten T. 1993. Broedzorgdeling van twee sperwervrouwtjes *Accipiter nisus*. *Limosa* 66: 161–163.
- Briggs C.W. & Collopy M.W. 2012. Extra-pair paternity in Swainson's Hawks. *J. Field Ornithol.* 83: 41-46.
- Costanzo A., Tommasi N., Galimberti A., Scesa G.C., Ambrosini R., Griggio M., Cecere J.G. & Rubolini D. 2020. Extra food provisioning reduces extra-pair paternity in the lesser kestrel *Falco naumanni*. *J. Avian Biol.* 51 (9).
- Kraaijeveld K. & Kraaijeveld-Smit F. 2001. Moleculaire technieken onthullen geheimen in de vogelwereld. *Limosa* 74: 57-65
- McGrady M.J. 1991. Ecology and breeding behaviours of urban Sparrowhawks (*Accipiter nisus*) in Edinburgh, Scotland. PhD thesis, University of Edinburgh.
- Newton I. 1986. The Sparrowhawk. Poyser, Calton.
- Rosenfield R.N., Sonsthagen G.A., Stout W.E. & Taylor S.L. 2015. High frequency of extra-pair paternity in an urban population of Cooper's Hawks. *J. Field Ornithol.* 86: 144-152.
- Rutz C. 2005. Extra-pair copulation and intraspecific nest intrusions in the Northern Goshawk *Accipiter gentilis*. *Ibis* 147: 831–835.

Email: ioan.bos@gmail.com